

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

XVIII

a m ž i a u s
studijos

10

VILNIUS

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės
sostinė

Sudarytoja

RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos
institutas

Vilnius
2024

XVIII amžiaus studijos | Eighteenth-Century Studies

Recenzuojamas tęstinis mokslo leidinys, leidžiamas nuo 2014 m. | Peer-reviewed journal published since 2014.

Redakcinė kolegija | Editorial Board

Pirmininkė | Editor-in-Chief

Prof. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

Atsakingasis sekretorius | Editorial Secretary

Dr. Adam STANKEVIČ

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Lina BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Prof. dr. Richard BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI

Londono universiteto koledžas | University College London

Prof. habil. dr. Jolanta GELUMBECKAITĖ

Frankfurto prie Maino Goethės universitetas | Goethe-Universität Frankfurt am Main

Doc. dr. Robertas JURGAITIS

Lietuvos istorijos institutas

Prof. habil. dr. Janina KAMIŃSKA

Varšuvos universitetas, Pedagogikos fakultetas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Pedagogiczny

Doc. habil. dr. Ilja LEMEŠKIN

Praho Karolio universitetas, Baltistikos centras | Univerzita Karlova v Praze

Habil. dr. Andrej MACUK

Lenkijos mokslų akademijos Tadeuszo Manteuffelio Istorijos institutas |

Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk

Prof. habil. dr. Dariusz ROLNIK

Katovičų Silezijos universitetas | Uniwersytet Śląski w Katowicach

PD habil. dr. Christiane SCHILLER

Berlyno Humboldtų universitetas | Humboldt-Universität zu Berlin

Dr. Gintautas SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Asta VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Prof. habil. dr. Andrzej B. ZAKRZEWSKI

Varšuvos universitetas, Teisės istorijos institutas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji

Knygos leidybą pagal „Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą“ finansavo

Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. S-LIP-2.4-14)

Sponsored by the Research Council of Lithuania

Svetainė internete | Website <http://www.istorija.lt/journals/xviii-amziaus-studijos/>

Redakcinės kolegijos adresas | Contact address

Lietuvos istorijos institutas

Tilto g. 17, 01101 Vilnius, Lietuva

El. paštas smigelskyte.stukiene@gmail.com

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale [ibiblioteka.lt](http://biblioteka.lt)

© Sudarymas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 2024

© Straipsnių autoriai, 2024

© Lietuvos istorijos institutas, 2024

ISBN 978-609-8314-50-2

ISSN 2351-6968

TURINYS

Redaktorės žodis / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 8

A Word from the Editor / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 13

VILNIUS – POLITINIO GYVENIMO CENTRAS

Mindaugas Šapoka

Vilniaus miestas praūžus karui ir marui (1710–1717 m.) . . . 20

Vilnius after the Outbreak of War and Pestilence (1710–1717). *Summary* . . . 35

Bernadetta Manyś

The Diary of Michał Kazimierz Radziwiłł ‘Rybeńko’ as a Source for the Study of the History of Vilnius . . . 36

Mykolo Kazimiero Radvilos Žuvelės dienoraštis – Vilniaus istorijos tyrimų šaltinis.

Santrauka . . . 55

Andrej Macuk

Działalność koadiutora wileńskiego Józefa Stanisława Sapiehy na sejmikach w Wilnie w czasach panowania Augusta III . . . 56

Vilniaus koadjutoriaus Juozapo Stanislovo Sapiegos veikla Vilniaus seimeliuose valdant Augustui III. *Santrauka* . . . 86

Domininkas Burba

Pacų giminės teisminiai procesai su Vilniaus vienuolynais XVIII amžiuje: būtų turinys, tendencijos ir eiga . . . 87

Trials of the Pacowie Family Against the Monasteries of Vilnius in the 18th Century:

Content, Trends and Course of the Cases. *Summary* . . . 106

Mariusz Machyňa

Garnizon Wileński wojska Wielkiego Księstwa Litewskiego w czasach stanisławowskich (1764–1795). Wybrane elementy . . . 107

Vilniaus įgula Stanislovo Augusto epochoje. *Santrauka* . . . 125

Robertas Jurgaitis

1794 m. vasario 3–7 d. Vilniaus tribunolinio seimelio veikla: vienos sesijos istorija . . . 126

Activities of the Vilnius Tribunal Dietine of 3–7 February 1794: History of One Session.

Summary . . . 142

MIESTAS IR MIESTIEČIAI

Mindaugas Klovas

The Debts of the City of Vilnius in the Second Half of the 18th Century . . . 146
Vilniaus miesto skolos XVIII a. antroje pusėje. *Santrauka* . . . 168

Violeta Pansevič

Vilniaus miestiečių požiūris į vaikų edukaciją XVIII a. . . . 170
Attitudes of Vilnius Burghers to Children's Education in the 18th Century. *Summary* . . . 184

Rūta Miškinytė

Elgetos Vilniaus visuomenėje XVIII a. . . . 186
Beggars in 18th-Century Vilnius Society. *Summary* . . . 211

VILNIUS – KULTŪROS ŠVIESULYS

Janina Kamińska

Wileńskie instytucje kształcenia i wychowania drugiej połowy
XVIII wieku . . . 214
Vilniaus mokymo ir lavinimo institucijos XVIII a. antroje pusėje. *Santrauka* . . . 227

Ewa Kula

Wileńscy ekszezuici w służbie Komisji Edukacji Narodowej . . . 228
Vilniaus eksjėzuitai Tautinės edukacinės komisijos tarnyboje. *Santrauka* . . . 244

Ina Kažuro

A Book Engraving as a Source for Studying the History of Vilnius
University . . . 245
Knygos graviūra kaip Vilniaus universiteto istorijos tyrimų šaltinis. *Santrauka* . . . 264

VILNIAUS VARDAI IR VEIDAI

Rūta Janonienė

Gimęs Ukrainoje, tapęs vilniečiu: dailininkas Konstantinas Otoselskis . . . 266
Born in Ukraine – Becoming an Inhabitant of Vilnius: Artist Konstanty Ottosielski.
Summary . . . 280

Paulina Paul

Koncepcja oświeceniowego muzeum w działalności naukowej i pedagogicznej
ks. Stanisława Bonifaca Jundziłła . . . 281
Apšvietos muziejaus samprata mokslinėje ir pedagoginėje kunigo Stanislovo Bonifaco
Jundzilo veikloje. *Santrauka* . . . 298

RECENZIJOS IR ANOTACIJOS

Mindaugas Šapoka. *Didysis Šiaurės karas 1700–1721: karas, pakeitęs moderniąją Europą*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021. – 320 p. ISBN 978-609-8183-88-7 / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė ... 300*

Tarp būties ir atminties. Senieji Vilniaus pilių vaizdai. Tarptautinės parodos katalogas / Between Presence and Memory. Historic Images of the Vilnius Castles. International Exhibition Catalogue. Katalogo sudarytojai / Catalogue compilers Vydas Dolinskas, Rita Lelekauskaitė-Karliienė, Gabija Tubelevičiūtė, Marijus Uzorka, Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2024. – 384 p. ISBN 978-609-8061-90-1 / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė ... 307*

Paweł Zając OMI. *Stanisław Konarski przed Świętym Oficjum (1769–1771)*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2023. – 851 p. ISBN 978-83-232-4190-4 (spausdintas), ISBN 978-83-232-4191-1 (internetinis) / *Robertas Jurgaitis ... 315*

Asmenvardžių rodyklė ... 319

Vietovardžių rodyklė ... 338

VILNIAUS MIESTAS PRAŪŽUS KARUI IR MARUI (1710–1717 M.)

MINDAUGAS ŠAPOKA

Lietuvos istorijos institutas

Anotacija. Straipsnyje aptariama Vilniaus miesto būklė, pastatai, žmonės, nelaimės, įsimintini įvykiai, nutikę praūžus XVIII a. pradžios nelaimėms. 1700 m. prasidėjęs Didysis Šiaurės karas (1700–1721), Lietuvos, Rusijos ir Švedijos kariuomenių žygiavimai, po karo prasidėjusi maro epidemija (1710 m.) skaudžiai palietė Vilniaus miestą ir jo gyventojus. Vis dėlto, nepaisant visų nelaimių, Vilnius išliko pagrindiniu Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestu, kuriame buvo sprendžiami svarbiausi krašto reikalai. Straipsnyje daugiausia remiamasi Vilniaus vyskupo sufragano Motiejaus Juozapo Ancutos laiškais Lietuvos kancleriui Karoliui Stanislovui Radvilai.

Reikšminiai žodžiai: Vilnius, Motiejus Juozapas Ancuta, Didysis Šiaurės karas.

Abstract. The article presents a discussion of the state of the city of Vilnius, its buildings, people, disasters and memorable events following the disasters that swept through in the beginning of the 18th century. The start of the Great Northern War in 1700 (1700–1721), the campaigns of the Lithuanian, Russian and Swedish armies and the plague epidemic that followed the war (1710) severely affected the city of Vilnius and its inhabitants. Despite the devastation and disasters, Vilnius was still the most important city in the Grand Duchy of Lithuania where the most important political affairs in the land were decided. The article is mainly based on the letters of Maciej Józef Ancuta, the suffragan of the Bishop of Vilnius, to the Chancellor of Lithuania, Karol Stanisław Radziwiłł.

Keywords: Vilnius, Maciej Józef Ancuta, Great Northern War.

Iki šiol žinios apie Vilniaus miestą Didžiojo Šiaurės karo metais (1700–1721) yra gana fragmentiškos. Apie Švedijos kariuomenės 1702 m. įvykdytą Lietuvos sostinės okupaciją, Lietuvos kariuomenės bandymą miestą atsiimti bei su švedais bendradarbiaujančių Sapiegų bandymą įtvirtinti savo valdžią Vilniuje ir Lietuvoje rašė Gintautas Sliesoriūnas¹. Dažniausiai istorikai gan lakoniškai užsimena, kad XVIII a. pradžioje miestą ištiko nuopuolis visų pirma dėl nesėkmingai Abiejų Tautų Respublikai besiklostančio Didžiojo Šiaurės karo, kurio metu buvo ne-

¹ Gintautas Sliesoriūnas, Pirmoji Vilniaus okupacija Šiaurės karo metais (1702 m. balandis–gegužė), in: *Praeities pėdsakais: skiriama profesoriaus daktaro Zigmanto Kiaupos 65-mečiui*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2007, p. 267–292.

sėkmingai sąjungoje su Rusija bandoma atsiimti kažkada valdytą, bet švedams prarastą Livoniją su Rygos miestu.

Šaltinių duomenys apie Vilniaus miesto likimą Didžiojo Šiaurės karo metais taip pat yra gana fragmentiški. Nėra abejonių, kad miesto nuostoliai (materialiniai ir žmogiškieji) buvo nemaži, bet tikslų jų dydį nustatyti yra nepaprastai sunku. Šis straipsnis skirtas Vilniaus miesto būklei 1710–1717 m. aptarti. Tai buvo savotiškas ramybės laikotarpis po dešimtmetį trukusių karo veiksmų. Šio laikotarpio pradžioje Lietuvoje ir Vilniaus mieste siautė maro epidemija. Pasibaigus karo veiksmams ir ligų protrūkiui, miestas stengėsi sugrįžti į įprastinį gyvenimą. Straipsnyje daugiausiai remiamasi Vilniaus vyskupo sufragano Motiejaus Juozapo Ancutos laiškais Lietuvos kancleriui Karoliui Stanislovui Radvilai. M. J. Ancuta buvo savotiškas Lietuvos kanclerio informatorius apie svarbiausius Lietuvos ir jos sostinės įvykius. Pats kancleris daug keliavo ir Lietuvoje lankėsi retai, todėl šie laišakai buvo vienas svarbiausių jo informacijos šaltinių apie Lietuvos bei Vilniaus miesto įvykius.

Miestas nuo kaimo skiriasi savo uždara erdve, kurioje tankiai telkiasi gyven-tojai, ir kompaktišku pastatų užstatymu. Kaip atrodė Vilniaus miesto pastatai 1710 m.? Kiek jų buvo sunaikinta, apgriauta ar sugriauta Didžiojo Šiaurės karo metu? Atsakyti į šį klausimą yra sudėtinga, nes XVIII amžiuje statistika dar tik buvo pradedama fiksuoti ir archyvuoti. Valstybės institucijos šiuo reikalu užsiė-mė tiek, kiek tai buvo reikalinga renkant mokesčius, o privatūs asmenys tą darė tiek, kiek tokios statistikos rinkimas buvo reikalingas tvarkant valdas. Didelį miesto nuniokojimo mastą patvirtina Vilniaus miesto biudžeto tyrimai. Turimi duomenys rodo, kad miesto pajamos 1712 m. buvo vos 2007 auksinai, t. y. perpus mažiau, lyginant su pirmaisiais „potvaniniais“ metais po maskvėnų okupacijos XVII a. viduryje. 1715 m. pajamos perkopė 4329 auksinų ribą, kuri iki pat 1747 m. nebuvo viršyta².

1716 m. Lietuvos išdo tribunolo³ dokumentai rodo, kad karo veiksmams palietė daugelį miesto pastatų. Tais metais renkant mokesčius buvo naudojama 1690 m. sudarytu Vilniaus miesto magdeburginės jurisdikos dūmų (mokestinių apskaitos vienetų) surašymu. 1690 m. sudarytas sąrašas rodo, kad Vilniaus mieste buvo 95 mūr-namiai, kurie buvo skaičiuojami kaip du dūmai, 100 mažesnių mūrnamų, kurie buvo skaičiuojami kaip vienas dūmas. Iš didžiųjų pastatų 59 buvo apleisti ir negyvenami. Iš mažesniųjų tokie buvo 74 namai. Dar mieste buvo 417 įvairių pastatų, iš kurių 364 buvo negyvenami. Taigi jeigu tikėsime šiuo šaltiniu, tuomet iš 612 pastatų Vilniuje 497 buvo apleisti, galbūt sugriauti ar apgriauti bei negyvenami. Tai sudarė 81 proc. miesto

2 Mindaugas Klovas, Vilniaus miesto išdas 1647–1794 m. pajamų–išlaidų knygų duomenimis, in: *Lietuvos istorijos metraštis*, 2017, Nr. 2, p. 90.

3 Tais metais tribunolas buvo vadintas Konfederacine išdo komisija, nes Lietuvoje veikė paskelbta visą Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę apimanti Vilniaus generalinė konfederacija, nukreipta prieš valdovo prieštarinčią vertinamą vidaus ir užsienio politiką bei saksų kariuomenės stovėji-mą Lietuvoje.

pastatų⁴. Mokesčio rinkimo ataskaitoje pažymėta, kad miestas sumokėjo šiek tiek daugiau negu 15 tūkst. auksinų, tačiau patys miestiečiai sumokėjo tik 3159 auksinus, o 11 880 auksinų miestas turėjo pasiskolinti ir sumokėti už tuščius negyvenamus pastatus. Jeigu lyginsime 1716 m. sumokėtos sumos dydį su 1710 m. Varšuvos konfederacinės tarybos uždėto 16 auksinų nuo vieno dūmo mokesčio, rinkto 1711 m., ataskaita, pamatysime, kad miestas 1711 m. sumokėjo mažiau – vos 2067 auksinus⁵. Taigi 1711–1716 m. įvyko tam tikras miesto atsigavimas ir dalis gyventojų grįžo ar naujai atvyko į miestą. Miestiečiai 1716 m. ne tik sumokėjo 35 proc. daugiau negu 1711 m., bet ir pasiskolino didelę sumą sumokėti už tuščius dūmus. Miestas atrado kreditorių, kuris sutiko skolinti pinigų ir tikėjo, kad miestas bus finansiškai pajėgus skolą grąžinti.

Panašią statistiką, kaip turimą iš 1716 m., pateikia duomenys iš 1714 m. Tuo metu Lietuvoje stovinčiai saksų kariuomenei išlaikyti karaliaus prašymu buvo renkamos kontribucijos. Vilniaus miestas buvo atleistas nuo 80 proc. jam skirtos kontribucijos, kuri buvo mokama padūmės mokesčio pagrindu. Tiesa, bajorija nenorėjo sutikti su tokia lengvata Vilniaus miestui ir 1715 m. seimelyje atsakė pripažinti šią miestui skirtą lengvatą⁶. Šiems duomenims prieštarauja Józefo Ignacy'o Kraszewskio pateikti duomenys iš 1715 m., kurie rodo, kad mokesčius (greičiausiai 1715 m. Lietuvos bajorijos suvažiavimo Vilniuje paskelbtą 15 auksinų nuo dūmo mokesčių) mieste mokėjo 92 mūrnamiiai, 119 mažų mūrnamių ir 458 namai⁷. Galbūt J. I. Kraszewskio šaltinis neatspindi tikros padėties, nes, kaip minėta, 1716 m. miestas mokėjo už tuščius dūmus, todėl tą galėjo daryti ir 1715 metais. 1711 m. ir 1716 m. mokesčių duomenys patvirtina, kad miesto atsikūrimas ir gyventojų grįžimas ar naujų gyventojų kūrimasis vyko gana sparčiai⁸.

Nors turimi duomenys susiję tik su Vilniaus magdeburgine jurisdika ir kitose juridikose vaizdas galėjo būti geresnis, galima numanyti, kad miesto nuniokojimo mastas buvo milžiniškas. Palyginimui galima pateikti duomenis iš XX a. vidurio. Per Antrąjį pasaulinį karą Vilniuje nepataisomai nukentėjo 8 proc. namų, o apgadinta galėjo būti iki 40 proc. pastatų⁹. Žinoma, sunku pasakyti, ar 1716 m. 80 proc. tuščių Vilniaus magdeburginės juridikos pastatų reiškia, kad visi jie buvo sugriauti arba apgriauti. Greičiausiai ne. Šaltinis to nedetalizuoja. Miestas XX a. pradžioje buvo kur kas didesnis už miestą, buvusį prieš kelis šimtus metų, o kompaktiškai ir mažoje teritorijoje apstatytus pastatus visada sunaikinti lengviau

4 Vilniaus miesto sumokėtų mokesčių skaičiavimas, 1716 m. spalio 10 d., Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. Senieji aktai (toliau – SA), b. 3476, l. 40–41.

5 Vilniaus miesto sumokėtų mokesčių skaičiavimas, 1711 m., LVIA, f. SA, b. 3435 (t. 2), l. 1550–1558.

6 1715 m. gegužės 9 d. Vilniaus pavieto seimelio sprendimas, LVIA, f. SA, b. 60, l. 787–792v.

7 Józef Ignacy Kraszewski, *Wilno od początków jego do roku 1715*, t. 3, Wilno: nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1841, p. 202–204.

8 Mindaugas Klovas, Elmantas Meilus, Antoni K. Urmański, Oksana Valionienė, *Vilniaus sociotopografijos metmenys XIV–XVIII a.*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021, p. 93.

9 Antanas Verkelis, *Kas sugriovė Vilnių*, Vilnius: Briedis, 2015, p. 54–54.

ir jie labiau nukenčia nuo įvairių nelaimių (pvz., gaisrų), todėl peršasi išvada, kad XVIII a. pradžios suniokojimo mastas galėjęs būti didesnis negu tai, ką miestas išgyveno Antrojo pasaulinio karo metais.

Kaip atrodė kiti žymesni miesto statiniai? Tikrai žinoma, kad mūrinis tiltas, stovėjęs dabartinio Žaliojo tilto vietoje, atlaikė visas karo negandas ir tebestovėjo. Vis dėlto tiltas buvo labai silpnas. 1715 m. kovo mėnesį ledams pajudėjus Neries upė, tiltas vos išsilaikė¹⁰. Vilniaus Žemutinės pilies arsenalas per karą buvo visiškai sugriautas. Buvo konstatuota, kad pastato būklė yra tokia apverktina, kad nėra vietos, kur po stogu būtų galima pastatyti bent vieną artilerijos pabūklą¹¹. Vis dėlto 1716 m. Vilniaus arsenalas buvo pradėtas remontuoti. Visų pirma buvo sumūrytos dvi kalvės, kuriose buvo gaminami įvairūs reikmenys Lietuvos artilerijai ir kariuomenei. 1716–1717 m. žiemą Vilniaus arsenale buvo palikta mažiausiai viena patranka¹².

Net ir karo nuniokotame Vilniuje buvo pastatų, kurie buvo neblogos būklės. Neabejotinai tokie Vilniaus vyskupo gyvenami Verkių rūmai bei Vilniaus katedra. Karas nesustabdė pradėtų statybų. Toliau buvo statoma Išganytojo bažnyčia Antakalnyje¹³. Vilniaus vienuolynai taip pat buvo gana geros būklės, nes jie atlikdavo viešųjų pastatų funkcijas – juose vykdavo įvairūs bajorijos suvažiavimai ar posėdžiai. Šie suvažiavimai aptariamuoju laikotarpiu buvo ypač gausiai atstovaujami. Bajorija netilpdavo įprastoje Vilniaus seimelių rinkimosi vietoje – Vilniaus Žemutinės pilies seimelių salėje. Štai 1715 m. Lietuvos didžiojo etmono Liudviko Konstantino Pocičiaus sušauktas bajorijos suvažiavimas prasidėjo seimelių salėje, kur susirinko keli šimtai pavietų atstovų. Jie tilpo salėje, bet turėjo stovėti¹⁴. Vėliau posėdžiai persikėlė į Pranciškonų vienuolyną¹⁵. 1716 m. kovo mėnesį susirinkęs kitas Lietuvos bajorijos suvažiavimas savo posėdžius taip pat norėjo pradėti seimelių salėje, bet ten šį kartą netilpo. Bajorijos atstovai išėjo į lauką ir norėjo posėdžiauti Vilniaus Žemutinės pilies kieme, bet pradėjo smarkiai snigti, nors buvo kovo mėnesio pabaiga. Tuomet buvo nuspręsta perkelti pirmąjį posėdį į Vilniaus katedrą. Vėliau posėdžiai buvo tęsiami Bernardinų vienuolyne¹⁶. Jėzuitų noviciate 1715 m. buvo apsisostojęs Lietuvos pakancleris Kazimieras Čartoriskis¹⁷. Tinkami gyventi buvo ir keletas didikų rūmai: Slušky, Sapiegy, Pacų, Radvilų. Paskutiniuose dvejuose rūmuose 1715 m. liepos mėnesį vyko tų metų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausiojo Tribunolo

10 1715 m. kovo 24 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, Archiwum Głównie Akt Dawnych w Warszawie (toliau – AGAD), Archiwum Radziwiłłow (toliau – AR), V, b. 126/II, p. 46.

11 Connotacja defektów artylerji W. X. L., 1717, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos (toliau – LMAVB) Rankraščių skyrius, f. 9, b. 3116, l. 842.

12 Rachunek artylerji W. X. L., Archiwum Narodowe w Krakowie, Oddział I, Archiwum Sanguszków, sygn. 388, p. 16, 24–25.

13 1715 m. liepos 7 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, V, b. 126//2, p. 60.

14 1715 m. rugpjūčio 4 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, *Ibid.*, p. 65.

15 1715 m. rugpjūčio 11 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, *Ibid.*, p. 69.

16 1716 m. kovo 27 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, *Ibid.*, p. 135.

17 1715 m. rugpjūčio 11 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, *Ibid.*, p. 70.

maršalo Kristupo Konstantino Paco ir Vitebsko kašteliono Marcijono Mykolo Oginskio dukters Barboros vestuvės¹⁸. Tiesa, kažkada vieni puošniausių Vilniuje buvusių, per XVII a. vidurio maskvėnų okupaciją nuniokoti, tiesa, vėliau iš dalies restauruoti Jonušo Radvilos rūmai stovėjo apgriuvē¹⁹. Kadangi Lietuvos kancleris K. S. Radvila Vilniuje beveik nebūdavo, jo rūmai buvo savotiškas viešbutis kitiems didikams, kurie neturėjo tinkamo būsto Vilniuje arba jis buvo sunaikintas. Sunku pasakyti, ar tokiam viešėjimui reikėjo gauti šeimininko pritarimą. Kaip jau minėta, 1715 m. juose vyko K. K. Paco ir B. Oginskytės vestuvės, o štai 1716 m. kovo mėnesį Trakų vaivada Kazimieras Dominykas Oginskis domėjosi, ar Lietuvos kancleris ruošiasi atvykti į Vilnių, nes tokiu atveju išsikeltų iš kanclerio rūmų²⁰.

Didelė nelaimė miestui buvo savos ir svetimų kariuomenių žygiavimai pro miestą ir stovėjimas miesto apylinkėse ar pačiame mieste. 1709 m. pabaigoje Švedijos kariuomenė, pralaimėjusi Poltavos mūšį, atsitraukė iš Lenkijos ir Lietuvos teritorijos, o Rusijos kariuomenė vykdė karines operacijas Švedijai priklausiančioje Livonijoje. Tad po 1710 m. jokia kariuomenė nebuvo apsistojusi Vilniaus mieste ilgesnį laiką, kaip tai būdavo Didžiojo Šiaurės karo pradžioje (pvz., Švedijos kariuomenė 1702 m. ar Rusijos kariuomenė 1705 m.). Bet koks kariuomenės žygiavimas per miestą skurdino gyventojus, nes dažniausiai šie turėjo prisidėti prie tokios kariuomenės išlaikymo.

1709 m. vėlyvą rudenį per Vilnių į Švedijos kontroliuojamą Livoniją žygiavo Rusijos kariuomenė. M. J. Ancuta taip aprašė šį žygį:

Pradedant nuo Vilniaus iki pat Polocko jau šešias savaites be sustojimo kaip vanduo plaukė Jo Didenybės Caro kariuomenė į Rygą. Jos skaičius turi būti begalinis, nes iki šiol dar nesibaigia jos maršai.²¹

Kaip pastebėjo dvasininkas:

Daugelyje Lietuvos vietų jau žmonės miršta iš bado ir jeigu nebus Jo Didenybės Caro gailėstingumo, nėra abejonių, kad nedaug žmonių sulauks jų sėto naujo rugių derliaus, o daržovių ir javų niekas nebesodins, nes dabar viską atima. Suranda net ir paslėptus po žeme. Praeidami pro Vilnių įvairūs karininkai savavališkai įsakinėja ir silpnina tą skurdų miestą, kuris su laiku bus kaip kaimas.²²

18 1715 m. liepos 21 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, *Ibid.*, p. 63–64.

19 Mindaugas Šapoka, Radvilų rūmų prie Vilniaus vartų inventoriai iš Lietuvos ir Baltarusijos archyvų, in: *Lietuvos istorijos metraštis*, 2023, Nr. 1, p. 211–220; Lina Balaišytė, Bandymai atstatyti Radvilų rūmus Vilniuje po maskvėnų okupacijos, in: *Menotyra*, 2010, t. 17, Nr. 4, p. 333–350.

20 1716 m. kovo 15 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, V, b. 126/12, p. 130.

21 1709 m. lapkričio 5 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, V, b. 126/1, p. 90.

22 *Ibid.*, p. 89–90.

Apie vieną tokių įsakymų istoriniai šaltiniai pateikia daugiau informacijos. Vienas rusų karininkas Vilniuje Petro I įsakymu suėmė 50 žymiausių miesto žydų, nes jie neišgalėjo sumokėti caro jiems paskirtos 20 tūkst. talerių „baudos“ už tai, kad 1708 m. Petro I vizito Vilniuje metu jie pažadėjo šnipinėti švedus Rusijos naudai, bet po to atsisakė padėti rusams. 30 suimtųjų buvo palikti Vilniuje, o 20 nugabenti į Kauną, kur buvo laikomi rūsyje, saugomi stiprios sargybos²³. Vėliau jie buvo nugabenti į Polocką ir tik 1711 m. pavasarį, prašant Abiejų Tautų Respublikos pasiuntiniui pas Petrą I Lietuvos maršalui Martynui Dominykui Valavičiui, caro įsakymu buvo paleisti, idant būtų galima „pamaloninti lenkus“²⁴.

Rusijos kariuomenė dar kartą Vilniaus apylinkėse pasirodė 1711 m. pavasarį ir rudenį. Pavasarį ji žygiavo į pietus į karą prieš Osmanų imperiją, o rudenį grįžo iš nesėkmingo karo. Kaip rašė M. J. Ancuta, rusai visur rinko maistą ir pašarą ir neleido atsikvėpti nuskurdusiems gyventojams²⁵, bet pralaimėtas karas pakeitė rusų elgesį. Jie ėmė priminti sąjungininkus, o ne priešus²⁶. Rusai Vilniuje dar pasirodė 1712 m. viduryje, kuomet jų daliniai žygiavo į karo veiksmus Švedijai priklausančioje Pomeranijos dalyje²⁷, taip pat 1714 m. pradžioje, kuomet Rusijos kariuomenė žygiavo iš Pomeranijos į Rusiją²⁸. Kelias per Vilnių į Pskovą buvo pasirinktas dėl to, kad, rusų turimomis žiniomis, ten buvo daugiau žmonių ir mažiau nuniokojimo negu kelyje Kaunas–Ryga²⁹. Vasario mėnesio pradžioje Rusijos kariuomenės majoras su trimis šimtais raitelių įsikūrė pačiame Vilniaus mieste ir sustojo ilgesniam laikui. Savo sustojimo priežasčių jis niekam neatskleidė, tik skelbėsi laukiąs Lietuvos didžiojo etmono L. K. Pociėjaus. Šis rusų stovėjimas vėl sulaukė gyventojų nusiskundimų³⁰. Rusijos kariuomenės žygis iš Livonijos į Pomeraniją 1716 m. vasaros pabaigoje Vilnių aplenkė, o pagrindine Rusijos kariuomenės aprūpinimo baze tapo Kaunas. Rusijos kariuomenė žygiavo per Pasvalį, Kauną ir Gardiną, pakeliui sutikdama visuotinį nenorą ją aprūpinti maistu³¹.

23 1709 m. rugsėjo 11 d. Petro I įsakymas Vasilijui Dolgorukui, in: *Письма и бумаги Императора Петра Великого*, т. 9, выпуск 1, Москва, Ленинград: Академия наук СССР, 1950, p. 357; 1709 m. spalio 11 d. V. Dolgorukio laiškas Petru I, in: *Письма и бумаги Императора Петра Великого*, т. 9, выпуск 1, Москва, Ленинград: Академия наук СССР, т. 9, выпуск 2, Москва: Академия наук СССР, 1952, p. 1212.

24 1711 m. kovo 2 d. Petro I įsakymas A. Menšikovui, in: *Письма и бумаги Императора Петра Великого*, т. 9, выпуск 1, Москва, Ленинград: Академия наук СССР, т. 11, выпуск 1, Москва: Академия наук СССР, 1962, p. 70.

25 1711 m. kovo 19 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, V, b. 126/1, p. 114.

26 1711 m. spalio 3 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, *Ibid.*, p. 123.

27 1712 m. gegužės 28 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, *Ibid.*, p. 150–151.

28 1714 m. sausio 14 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, V, b. 126/2, p. 2–3.

29 1713 m. gruodžio 17 d. V. Dolgorukio laiškas Petru I, *Письма и бумаги Императора Петра Великого*, т. 13, выпуск 2, Москва: Древлехранилище, 2003, p. 571.

30 1714 m. vasario 4 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, V, b. 126/2, p. 8.

31 1715 m. rugpjūčio 29 d. B. Šeremetjevo laiškas Petru I, *Шереметев – Письма к государю императору Петру Великому*, т. 4, Москва, 1779, p. 72–75; 1715 m. rugpjūčio 13 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, V, b. 126/2, p. 71–73.

Lietuvos kariuomenės aptariamuoju laikotarpiu Vilniuje iš esmės nebūdavo, išskyrus Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo apsaugai skirtą pėstininkų dalinį. Vis dėlto tam tikromis aplinkybėmis Lietuvos kariuomenės daliniai priartėdavo prie Vilniaus. Dažnai tai buvo susiję su politiniais įvykiais. Štai 1709 m. pabaigoje Lietuvos didysis etmonas L. K. Pociėjus buvo sumanęs į Vilniaus priemiesčius nusiųsti žiemoti savo vardo Lietuvos kariuomenės pėstininkų pulką. Tai galėjo būti susiję ne tik su noru apsaugoti Lietuvos sostinę nuo Rusijos kariuomenės maršų, bet ir su tuo, kad pastaroji užėmė daugelį valstybinių seniūnijų ir Lietuvos kariuomenės daliniai tiesiog neturėjo kur žiemoti³². 1714 m. augo įtampa tarp L. K. Pociėjaus ir karaliaus Augusto II, kuris Lietuvos didįjį etmoną įtarinėjo derybomis su Švedijos karaliaus stovykla. Lenkijos ir Lietuvos valstybė sąjungoje su Rusija oficialiai su Švedija tuo metu tebekariavo, todėl gandai apie tokias derybas buvo rimtas kaltinimas. Sunku pasakyti, ar karalius tikėjo tokiais gandais apie slaptas L. K. Pociėjaus derybas, bet Lietuvos didysis etmonas savo asmens apsaugai nuo galimų provokacijų ar, kaip buvo tuo metu galvojama, pasikėsینimo į jo gyvybę į Vilniaus miestą sutraukė Lietuvos kariuomenės dalinius. Tuo metu Lietuvoje stovėjo Saksonijos kariuomenė, todėl didysis etmonas pagrįstai galėjo baimintis, kad karalius gali jį suimti. Sostinėje pasirodę Lietuvos kariai elgėsi nepriekaištingai ir nedarė jokių skriaudų miestiečiams. 1715 m. rugpjūčio mėnesį L. K. Pociėjus prie Vilniaus vėl sutelkė maždaug 1000 Lietuvos kariuomenės karių, skirtų apsaugoti jo šaukiamą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorijos suvažiavimą, nukreiptą prieš valdovo politiką³³.

Greta Rusijos ir Lietuvos kariuomenių šiuo laikotarpiu į Vilnių užsukdavo ir saksų kariuomenė. Augustas II savavališkai įvedė į Lietuvą saksų kariuomenę ir Lietuvos bajorijos reikalavo ją išlaikyti. Nors sprendimą dėl tokios kariuomenės išlaikymo galėjo priimti tik Seimas, karalius neketino jo šaukti. Saksų kariai Vilniuje pasirodė vėlyvą 1713 m. rudenį. Lapkričio mėnesį į miestą atvyko 40 saksų raitelių su karininku ir stovyklininku, kurie turėjo parinkti žiemojimo vietas vienam kariuomenės pulkui³⁴. Gyventojai svečiais labai nesiskundė. M. J. Ancuta pastebėjo, kad atvykėliai elgiasi gana gerai, tik nusistebėjo, kad arklius šeria beveik vien avižomis³⁵. Iki pat 1715 m. rudens, kuomet saksai išžygiavo iš Lietuvos, Vilniaus mieste žymesnių saksų įgulų nebuvo. Miesto apylinkėse 1713–1714 m. žiemą buvo apie 100 saksų raitelių, kurie sergėjo valstybinius dvarus Vilniaus ir Ašmenos pavietuose, kad šių neužimtų Lietuvos kariuomenė ir nenuniokotų iš Pomeranijos žygiuojanti Rusijos kariuomenė³⁶. Saksai buvo išskirstyti po visą Lietuvą, o jiems išlaikyti Lietuvos bajorija rinko mokesčius. Tie dvarai, kurie

32 1709 m. gruodžio 13 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, V, b. 126/1, p. 93.

33 1715 m. rugpjūčio 4 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, V, b. 126/2, p. 67.

34 1713 m. lapkričio 19 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, V, b. 126/1, p. 233.

35 1713 m. gruodžio 10 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, *Ibid.*, p. 238.

36 *Ibid.*

mokesčių nemokėjo, sulaukdavo saksų karių vizito ir kariai prievarta surinkdavo jiems priklausančius pinigus ar maisto produktus bei pašarą. Visgi, net ir gavę pinigų, saksai maistą pirkdavo kainomis, kurios neatitikdavo rinkos. Gyventojai turėdavo parduoti maistą ir pašarą už saksų nustatytas kainas, nes bijojo, kad nepardavus saksai gali viską atimti³⁷.

Turimi istoriniai šaltiniai rodo, kad miestelėnai su saksais sugyveno gana gerai. Užsieniečiai Vilniaus mieste niekada nebuvo naujiena, todėl ir didesnių konfliktų pavyko išvengti, ko negalima pasakyti apie saksų kariuomenės stovėjimą Lenkijoje. Galima paminėti tik kelis nedidelius incidentus, nutikusius su saksais Vilniaus mieste. 1714 m. liepos mėnesį saksų karininkas Jokūbas Bernardas Hanmanas (*Jakub Bernard Hanman*) atvyko į Vilnių kaip saksų kariuomenės centrinio karinio komisariato, įsikūrusio Varšuvoje, atstovas. Jo vizito tikslas buvo korespondencijos ir derybų vedimas su Lietuvos didžiuoju etmonu L. K. Pociėjumi. Karininkas atvyko su šešiais eiliniaisiais kariais ir vienu kapralu bei apsigyveno Aušros vartų gatvėje esančiame Paškevičiaus name. Jam pavaldūs kariai apsigyveno kituose būstuose mieste. Liepos 15 d. vienas iš kareivių pamatė ant grindinio gulintį girtą žmogų ir jam padavė ranką, norėdamas jį pakelti. Žmogus atsikėlė, o kareivis nuėjo tolyn. Kiek pastovėjęs pakeltasis žmogus vėl griuvo ant grindinio ir prasiskėlė galvą. Mieste netrukus pasklido gandas, kad saksų karys sumušęs žmogų. Tas saksų karys išvyko su tarnybos reikalas už miesto, o kiti saksų kariai tebebuvo mieste. Tuo metu Vyriausiojo Tribunolo instigatorius pranešė L. K. Pociėjui, kad saksų kareiviai užmušė žmogų. Etmonas liepęs apie tai pranešti saksų karininkui ir pastatyti sargybą prie Paškevičiaus pastato. Tačiau Vyriausiojo Tribunolo instigatorius su jam pavaldžiais Tribunolo pėstininkais nepastatė sargybos, bet įsiveržė į namą ir ėmė šaudyti. Sumaištis metu du saksų kariai žuvo, o trečiasis buvo paimtas į nelaisvę³⁸.

1715 m. birželio mėnesį Vilniaus mieste įvyko kitas incidentas. Keli saksų kariai girtuokliavo ir ėmė šaudyti dabartinėje Šv. Jono gatvėje priešais Pacų rūmus, kuriuose tuo metu buvo Vyriausiojo Tribunolo instigatorius. Tų metų Vyriausiojo Tribunolo maršalas buvo K. K. Pacas. Instigatorius su dviem Tribunolo vėliavos kareiviais nuėjo sudrausminti saksus. Pastarieji nė nemanė paklusti. Lietuvių kariai buvo iškeikti vokiečių kalba. Maža to, saksai ėmė šaudyti į atėjusiuosius. Instigatorius su savo kariais turėjo slėptis, o saksai spėjo pasprukti. Saksams Vilniuje vadovavęs kapitonas buvo paimtas į areštą. Nors jam buvo leidžiama laisvai vaikščioti po miestą, bet buvo draudžiama išvykti iš Vilniaus³⁹.

Didelė nelaimė miestui buvo maro epidemija, prasidėjusi 1710 m. vasarą. Pasak M. J. Ancutos, maro bacilos į Vilnių pateko iš Kauno kartu su druska. Pirmas

37 1714 m. birželio 17 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, V, b. 126/2, p. 20.

38 1714 m. liepos 17 d. Saksų kareivių protestas, LVIA, f. SA, b. 4726, l. 165–168.

39 1715 m. liepos 7 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, *Ibid.*, p. 59–60; 1715 m. birželio 8 d. kaltinimas saksų kareiviams dėl viešosios tvarkos pažeidimo, LVIA, f. SA, b. 219, l. 1194–1195v.

užsikrėtė miestiečio Lunkievičiaus (*Łunkiewicz*) namas, esantis prie Aušros vartų. Netrukus mirė visi šio namo gyventojai, o maro užkratas pasirodė kitose miesto vietose⁴⁰. Maras Vilniuje prasidėjo 1710 m. birželio mėnesio pabaigoje ir siautė iki 1711 m. vasario mėnesio. Vilniuje užsikrėtė daugybė žmonių. Tai buvo ne tik vietiniai miestiečiai, bet ir aplinkinių vietovių gyventojai, kurie traukė į sostinę tikėdamiesi čia rasti maisto, nes šalyje visur buvo badas⁴¹. Pasak M. J. Ancutos, pasibaigus epidemijai buvo neįmanoma Vilniuje gauti maisto, o dešimties mylių spinduliu aplink miestą visai nebuvo žmonių⁴². Matyt tam tikri ligos protrūkiai Vilniuje dar buvo fiksuojami ir 1711 m. pavasarį, nes tik tų metų gegužės 23 d. M. J. Ancuta su palengvėjimu pranešė Lietuvos kancleriui: „Vilniuje, Dievui leidus, esame visiškai saugūs nuo maro.“⁴³

Vilniuje dėl karo ir maro sumažėjo gyventojų, o šis sumažėjimas neabejotinai palietė įvairių luomų ir išsilavinimo žmones. Mieste trūko išsilavinusių žmonių. Kuomet 1716 m. pradžioje Naugarduko kaštelionas Antonas Novosielskis su Vitebsko vaivada Kazimieru Aleksandru Pociėjumi praleido per daug laiko degustuodami vynus, pirmasis jų sunkiai susirgo. Jam ėmė skaudėti kojas ir rankas. Jį ėmė gydyti Vilniuje gyvenantis prancūzas gydytojas pavarde Zakresteinas (*Zakrest, Zakresteyn*), kuris uždraudė A. Novosielskiui vienus metus gerti vyną⁴⁴. Nors šis gydytojo patarimas gal ir buvo teisingas, bet kita istorija leidžia suabejoti M. J. Ancutos laiškuose minimo prancūzo ir kitų Vilniuje buvusių gydytojų kompetencija. 1716 m. vasarą Vilniaus vyskupas Konstantinas Kazimieras Bžostovskis susimušė koją į stalą. Koją labai skaudėjo, todėl įkalbėtas kitų vyskupas atsigulė į lovą ir stengėsi kuo mažiau vaikščioti. Šį patarimą vyskupui davė ne gydytojas, o M. J. Ancuta ir kiti kunigai, nes, pasak M. J. Ancutos, „vietiniai gydytojai yra prastesni už šundaktarius“. Čia pat savo laiške vyskupas sufraganas pasidalino istorija, kaip Vilniaus daktarai numarino Vilniaus vyskupo raštininką Bazylenskį (*Bazyleński*). Daktarai operavo Bazylensko kairę ranką lupdami mėsą iki pat kaulo. Po poros dienų raštininkas mirė⁴⁵. Štai, nors 1714 m. pradžioje Vilniaus vyskupas K. K. Bžostovskis surado vokiškai kalbantį asmenį, kurį galėtų išsiųsti kaip savo atstovą į Varšuvą deryboms su Saksonijos kariuomenės vadovybe dėl kontribucijų jai išlaikyti iš Katalikų bažnyčios dvarų, esančių Lietuvoje⁴⁶, prancūziškai rašančio asmens, kuris galėtų parašyti vyskupo raštą karaliui Augustui II, Vilniuje nepavyko rasti⁴⁷.

40 1710 m. liepos 4 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, V, b. 126/1, p. 98–99.

41 1710 m. liepos 30 d. J. K. Biegansko laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, V, b. 723, p. 8.

42 1711 m. balandžio 23 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, V, b. 126/1, p. 117.

43 1711 m. gegužės 23 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, *Ibid.*, p. 119.

44 1716 m. vasario 16 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, V, b. 126/2, p. 116.

45 1716 m. liepos 10 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, *Ibid.*, p. 171.

46 1714 m. vasario 4 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, *Ibid.*, p. 8.

47 *Ibid.*, 1715 m. birželio 30 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, *Ibid.*, p. 57.

Vis dėlto yra neįmanoma pateikti kiek tikslesnių duomenų apie mirusiųjų žmonių skaičių mieste. Baigiantis maro epidemijai prasidėjo mirusiųjų turto grobstymas, o Lietuvos išdo tribunolas priėmė sprendimą tokių asmenų turta Vilniaus ir Kauno miestuose užantspauduoti didžiojo etmono, išdininko ir kanclerio antspaudais, o turto likimą Išdo tribunolas turėsiąs nuspręsti kitais metais. M. J. Ancuta buvo paskirtas vienu iš įgaliotų asmenų, kurie turėjo prižiūrėti antspaudavimą⁴⁸. Visgi, kaip savo laiškuose rašė vyskupas sufraganas, kuomet jis nuvyko pažiūrėti mirusiųjų Vilniaus miestiečių parduotuvių, sandėlių ir kito turto, rado, kad turtas jau yra išplėštas, greičiausiai didžiojo etmono ir išdininko įgaliotinių⁴⁹. Šis pavyzdys rodo, kad mieste viešoji tvarka buvo gana prasto lygio.

1710–1717 m. mieste įvyko daugybė didesnį ar mažesnę atgarsį turėjusių kriminalinių įvykių. 1715 m. vasaros pabaigoje mieste buvo sugautas iš Chotyno atvykęs totorius, kuris ėmė įkalbinėti vietinius totorius išvykti iš Lietuvos. Didysis etmonas L. K. Pociėjus įsakė minėtą totorių apklausti su kankinimais, idant būtų sužinota, kas jį ir kokių tikslu atsiuntęs⁵⁰. 1716 m. gegužės mėnesį mieste sugauta 20 iš dabartinės Baltarusijos teritorijų atvykusių valstiečių, kurie mieste apiplėšė įvairias bažnyčias ir miestiečius. Plėšikų vadeivos buvo nuteisti nukirsdinimo bausme, dar trys valstiečiai sudeginti. Mirties bausmės buvo įvykdytos gegužės 23 d. už Rūdninkų vartų. Dar mirties bausmė turėjo būti įvykdyta trimis žydams, kurie neva pakurstė valstiečius plėšikauti⁵¹. Tą patį mėnesį mieste turėjusi būti įvykdyta mirties bausmė ir bajorui Tiškevičiui iš Upytės pavieta, kuris bažnyčioje nužudė kalviną Roselą. Tuo metu suformuotos Lietuvos generalinės konfederacijos maršalo Kristupo Sulistrovskio sprendimu Tiškevičius, kaip garsios giminės atstovas, turėjęs būti sušaudytas, o ne nukirsdintas. Tiesa, M. J. Ancuta neinformuoja, ar mirties bausmė iš tiesų buvusi įvykdyta⁵².

Neaplenkė miesto ir gaisrai. 1712 m. spalio mėnesio 20 d. kilo gaisras Lukiškių priemiestyje: „Lukiškėse šešių miestiečių ir jo malonybės geradario

48 1711 m. sausio 11 d. Lietuvos išdo tribunolo dekretas, LVIA, f. SA, b. 2419, l. 455v–456.

49 1711 m. vasario 21 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, V, b. 126/1, p. 106–107.

50 1715 m. rugsėjo 1 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, V, b. 126/2, p. 77. Istoriniuose šaltiniuose pateikiama informacija, kad iš tiesų 1715 m. pabaigoje Lietuvos totoriai ėmė masiškai palikti gyvenamąsias vietas ir keltis gyventi į Krymo totorių chano valdas. Nėra iki galo žinomos tokio reiškinio priežastys. Galima tik numanyti, kad tam tikrą vaidmenį galėjo turėti finansinis nepriteklis, mat yra žinoma, kad valstiečiai taip pat bėgdavo iš Lietuvos į Kuniškaiškąją Prūsiją, kur jiems siūlydavo geresnes gyvenimo sąlygas. Totorių bėgimas įgavo tokį mastą, kad buvo bijoma, jog Lietuvos kariuomenė pritrūks šių karių. Lietuvos didysis etmonas ir išdininkas išleido įsakymus gaudyti tokius iš Lietuvos išvykstančius totorius. Išvykusiųjų dvarai ir turtas turėjo būti atimti ir atiduoti Respublikos Seimo sprendimui, žr. Totorių bėgimo aprašymas ir 1715 m. vasario 6 d. Augusto II universalas, M. K. Katilo ir L. K. Pociėjaus universalai, LMAVB, f. 17, b. 177, l. 571–574v.

51 1716 m. gegužės 23 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, V, b. 126/2, p. 157.

52 1716 m. gegužės 3 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, *Ibid.*, p. 155.

[K. S. Radvilos – M. Š.] sandėliai su prekėmis visiškai sudegė, nes vienas prievaizdas, gražiai išdėliojęs žvakes sandėlyje, pamiršo užgesinti uždegtą žvakę prie sienos.⁵³

Karas ir prekybos nuosmukis lėmė, kad mieste ėmė trūkti tokių dalykų kaip prabangos prekės. 1711 m. spalio 3 d. M. J. Ancuta Lietuvos kancleriui skundėsi, kad Vilniuje neįmanoma rasti vengriško vynu, bet vyskupas tikėjosi, kad jeigu kancleris sugalvos atvykti į sostinę, jis su savimi atsiveš ir šio gėrimo⁵⁴. Metai bėgo, bet situacija su vynu išliko tokia pati. 1714 m. vasario mėnesį M. J. Ancuta rašė, kad laukiama į sostinę atvyksiančio kanclerio su geru vynu, nes „čia jo, tikro vengriško, ir vaistams neįmanoma gauti“⁵⁵. Kita prekė, kuri dingio iš Vilniaus, buvo žvėrelių kailiai. Maskvenų pirkliai dėl vietinių pareigūnų savivaliavimo nebevyko į Vilnių, o prekiavo Karaliaučiuje⁵⁶.

Keletą tokiu savivaliavimo pavyzdžių taip pat galima pateikti. Štai 1713 m. Inturkės seniūnas Jonas Mykolas Tyzenhauzas Vilniaus pavieto fiskaliniuose teismuose ėmė įrodinėti, kad Vilniaus miestiečiai pagamino daugiau alkoholinių gėralų, negu sumokėjo už juos specialaus gėralų mokesčio. „Ką daro mylista ponas Inturkės seniūnas su neturtingais žmonėmis, neįmanoma aprašyti. Netrukus jis iš Vilniaus padarys Trakus, nes nuolatos suranda įvairių būdų, kaip kitus spausti ir sužlugdyti“, – apie J. M. Tyzenhauzą rašė vyskupas sufraganas⁵⁷. Tuo tarpu Polocko vaivada Domykas Mykolas Sluška, pasinaudodamas iš karaliaus Augusto II gauta privilegija, Eiguvos (*derewnictwo*) jurisdikai valdyti iš kiekvieno Neries upe plukdančio medieną asmens imdavo po 5 auksinus muto, kas būdavo pelninga Polocko vaivada, bet prasilenkdavo su teise⁵⁸.

Reikia pasakyti, kad oras 1710–1717 m. buvo labai permainingas ir nepalankus ūkininkauti. Karo nuniokotam kraštui tokie prasti orai grėsė badu. Nors 1711 m. derlius buvo neblogas⁵⁹, 1712 m. situacija keitėsi į blogąją pusę. Vasaros pradžioje šalnos buvo dažnas reiškinys, kurios neleido išdygti daržovėms. Tuo tarpu karštos dienos išdegino javus⁶⁰. Rudenį derliui nuimti ir tvarkyti trukdė dažni stiprūs lietūs⁶¹. Kitais metais orai toliau išliko permainingi. Spalio pradžioje buvo šilta kaip vidurvasarį, o jau lapkričio viduryje užklupo dideli šalčiai⁶². 1714 m. pavasaris buvo vėlyvas: tik balandžio pabaigoje pasibaigė šalčiai ir pasitraukė sniegas⁶³. Po to prasidėjo lietūs, o šilumos taip pat nebuvo. Tai trukdė sėti daržoves, o rugiai prastai

53 1712 m. spalio 23 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, *Ibid.*, p. 176–177.

54 1711 m. spalio 3 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, V, b. 126/1, p. 125.

55 1714 m. spalio 21 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, V, b. 126/2, p. 14a.

56 1716 m. sausio 11 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, *Ibid.*, p. 109.

57 1713 m. balandžio 9 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, V, b. 126/1, p. 205.

58 1712 m. spalio 16 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, *Ibid.*, p. 180.

59 1711 m. spalio 3 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, *Ibid.*, p. 123.

60 1712 m. birželio 11 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, *Ibid.*, p. 152–153.

61 1712 m. spalio 9 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, *Ibid.*, p. 174.

62 1713 m. spalio 1 d. ir lapkričio 12 d. M. J. Ancutos laišakai K. S. Radvilai, *Ibid.*, p. 223a, 232.

63 1714 m. balandžio 22 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, V, b. 126/2, p. 15–15a.

augo⁶⁴. Vėliau prasidėjo sausra, o aplink Vilnių ėmė kristi gyvuliai ir arkliai. Maisto kainos mieste ėmė augti. 1714 m. birželio mėnesį Vilniaus statinė rugių kainavo 40 auksinų, miežių – 25 auksinai, grikių – 15 auksinų, avižų – 12 auksinų⁶⁵. Prie kainų didėjimo Vilniuje prisidėjo ne tik prastas 1714 m. derlius ir nepalankūs orai, dėl kurių javai pražuvo laukuose⁶⁶, bet ir saksai, kurie liepė avižas parduoti jiems už 5 auksinus už statinę (vietoje 12), o rugius – po 36 auksinus⁶⁷. Žiemos metu rugių ir miežių kainos šiek tiek sumažėjo: atitinkamai iki 35 ir 22 auksinų už Vilniaus statinę, bet avižų kaina šoktelėjo iki 15 auksinų⁶⁸. Nors grūdai mieste buvo brangūs, bet, pasak M. J. Ancutos, dar, Dievui leidus, bado nebuvo⁶⁹. 1715 m. gegužės mėnesį rugiai atpigo iki 30 auksinų už statinę, o prasidėję lietūs pabaigė sausrą ir teikė viltį, kad derlius galės būti neblogas. Vis dėlto lyti nesiliovė. Liepos mėnesį tapo aišku, kad dėl gausaus lietaus derlius vėl bus prastas. Dėl gausaus lietaus valstiečiai nespėjo išdžiovinti šieno, o praūžusios krušos išmušė pasėlius⁷⁰. Vis dėlto javų kainos žiemą nepasiekė 1714-ųjų metų rekordo. 1716 m. kovo mėnesį rugių statinė kainavo 30, miežių 25, o avižų 22 auksinus⁷¹. 1716 m. pavasaris buvo nepaprastai šaltas. Gegužės mėnesio pradžioje dar buvo daug sniego, o naktimis spaudė stiprus šaltukas. Naminiai gyvuliai ėmė kristi, nes jiems išmaitinti trūko pašaro⁷². Tų metų kovo mėnesį suformuota Lietuvos generalinė konfederacija uždraudė grūdų eksportą iš Lietuvos, o tai leido sumažinti grūdų kainas Vilniaus mieste. Vis dėlto dėl gyvulių kritimo mėsos kainos šoktelėjo į viršų tiek, kad niekas neprisiminė, kad tiek būtų kada nors kainavę⁷³. Pačioje gegužės pabaigoje iškrito pirmi lietūs, bet vasara vėl pasirodė esanti labai lietinga bei šalta. Dėl šių priežasčių javai bei daržovės liepos mėnesį buvo nedideli ir skurdūs. Keletą metų besitęsiančios klimato anomalijos fone Vilniaus dvasininkija surengė keturių valandų trukmės pamaldas Vilniaus bažnyčiose, prašant Dievo geresnio oro ir greito taikos pasiekimo derybose tarp Tarnogrudo konfederatų ir karaliaus atstovų⁷⁴. Kaip bebūtų gaila, maldos nepadėjo⁷⁵. Po mėnesio M. J. Ancutai teko konstatuoti, kad lietūs ir šalti orai nesibaigia, o daržovės bei javai stovi laukuose nesubrendę. „Jeigu ši Dievo bausmė tęsis, o nesubrendusius javus laukuose užklups šalnos, tuomet neišvengiamai bus badas,

64 1714 m. birželio 30 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, *Ibid.*, p. 16.

65 1714 m. birželio 17 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, *Ibid.*, p. 20.

66 1714 m. lapkričio 4 ir 11 d. M. J. Ancutos laišakai K. S. Radvilai, *Ibid.*, p. 20a, 22a.

67 1714 m. rugsėjo 16 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, *Ibid.*, p. 5a.

68 1715 m. sausio 8 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, *Ibid.*, p. 41.

69 1715 m. kovo 24 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, *Ibid.*, p. 45.

70 1715 m. liepos 14, 21 d., rugpjūčio 13 d. M. J. Ancutos laišakai K. S. Radvilai, *Ibid.*, p. 61, 64, 72.

71 1716 m. kovo 22 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, *Ibid.*, p. 133.

72 1716 m. balandžio 20, 27 d., gegužės 3 d. M. J. Ancutos laišakai K. S. Radvilai, *Ibid.*, p. 148, 150, 156.

73 1716 m. gegužės 31 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, *Ibid.*, p. 161.

74 1716 m. liepos 10 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, *Ibid.*, p. 171.

75 1716 m. liepos 17 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, *Ibid.*, p. 174.

kokio nėra iki tol buvę.⁷⁶ Tolimesni vyskupo sufragano laišškai rodo, kad situacija nesikeitė ir orai nepasitaisė⁷⁷. Grūdų kainos 1717 m. pradžioje beveik siekė kainas, buvusias 1714-aisiais metais. Rugių statinė kainavo 37 auksinus 15 grašių, o miežių – 30 auksinų. Vilniuje rinkosi žmonės iš apylinkių ieškodami maisto⁷⁸.

Viename laišku M. J. Ancuta aprašo neįprastą meteorologinį reiškinį, stebėtą Vilniuje 1716 m. balandžio 13 d.:

Šio mėnesio tryliktą dieną prieš pat vidurnaktį, tarp dešimtos ir vienuoliktos valandos, aplink Vilnių danguje buvo matomos dvi didelės raudonos kolonos, o tarp jų liepsnojantys nuo vakarų iki rytų tarpusavyje besitrinantys debesys. Ir viena [kolona – M. Š.] kitą [koloną – M. Š.] nugalėdama galiausiai link vakarų pasisuko. Šis reginys buvo panašus į parako dūmus. Jį matė patikimi liudytojai: Jo malonybės pono Livonijos seniūno Pliaterio tarnai, gyvenantys Misionierių vienuolyne.⁷⁹

Galima neabejoti, kad reiškinys nebuvo išgalvotas, o tikras. Nors vyskupas sufraganas reiškinio savo akimis nematė, o perpasakojo tai, ką matė kiti, savo laiškuose Lietuvos kancleriui jis visuomet pateikdavo tik gerai patikrintus faktus ir kitą aktualią bei įdomią informaciją, kas tuo metu vyksta Lietuvoje ir Vilniuje. Iš laiške pateiktos informacijos galima daryti prielaidą, kad Vilniuje galėjo būti stebimas vienas iš šių trijų meteorologinių reiškinų: Šiaurės pašvaistė, perlmutriniai debesys arba raudonieji žaibai⁸⁰.

Raudonieji žaibai susidaro viršutiniuose atmosferos sluoksniuose (daugiau kaip 50 km aukštyje) virš audros debesų. Jeigu įprastinis žaibas yra iškrova tarp įelektrinto oro, debesų ir žemės, tai raudonieji žaibai juda priešinga kryptimi – nuo audros debesies kosmoso link. Pirmasis jų rašytinis paminėjimas yra 1730 m., tad jeigu M. J. Ancuta aprašė šį reiškinį, tai būtų pirmasis jo paminėjimas pasaulyje. Vis dėlto šie žaibai yra gana retas reiškinys ir dažnai jie būna nematomi iš žemės, nes vaizdą stebėtoju, esančiam ant žemės, užstoja audros debesys. Be to, reiškinys yra labai trumpas (dešimtosios sekundės dalys), o iš laiško atrodytų, kad reiškinį stebėtojai matė ilgesnį laiką.

Perlmutriniai debesys susidaro stratosferoje (15–25 km aukštyje). Jie dažniausiai yra stebimi žiemos mėnesiais šiaurinėse platumose, dažnai iš karto po saulėlydžio. Dokumentuoti reiškinio stebėjimai datuojami XIX a., tad jeigu Vilniuje buvo stebimas šis reiškinys, tai taip pat būtų pirmasis šio reiškinio paminėjimas pasaulyje. Kaip ir raudonieji žaibai, perlmutriniai debesys yra gana retas

76 1716 m. rugpjūčio 12 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, *Ibid.*, p. 175.

77 1716 m. rugsėjo 5 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, *Ibid.*, p. 179.

78 1717 m. kovo 21 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, *Ibid.*, p. 189.

79 1716 m. balandžio 19 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, *Ibid.*, p. 146.

80 Už konsultaciją dėkoju Vilniaus universiteto hidrologijos ir klimatologijos katedros vedėjui prof. dr. Egidijui Rimkui.

reiškinys. Reiškinių aprašymas bei stebėjimo laikas (gera valanda po saulėlydžio) atitinka perlamutrinų debesų bruožus. Tai, kad perlamutriniai debesys dažniausiai yra stebimi šiaurinėse platumose, neprieštaruoja galimam šio reiškinių stebėjimui Vilniuje 1716 m. balandžio 13 d. Perlamutriniams debesims susidaryti yra svarbu giedras dangus su mažai vandens garų, o tokios sąlygos dažniausiai susidaro tuomet, kai yra šalta. Kaip matyti iš anksčiau aptartų M. J. Ancutos laišku, 1716 m. pavasaris buvo nepaprastai šaltas. Tad yra pakankamai faktų, kurie patvirtintų, kad galėjo susidaryti tinkamos meteorologinės sąlygos stebėti perlamutrinis debesis Vilniuje.

Kita vertus, egzistuoja nemažai prielaidų, kurios patvirtintų, jog Vilniuje buvo stebima Šiaurės pašvaistė. Poliarinė pašvaistė (Šiaurės pusrutulyje vadinama Šiaurės pašvaiste) susidaro Saulės vėjo atneštomis dalelėmis susidūrus su Žemės atmosfera. Viršutiniuose atmosferos sluoksniuose kylanti magnetinė audra sukelia švytėjimą, kuris matomas ant žemės. Reikia atkreipti dėmesį, kad Vilniaus reiškinių stebėjimo laikas sutampa su ryškiomis Šiaurės pašvaistėmis, kurios buvo stebimos įvairiose Europos vietose nuo Airijos iki Italijos 1716 m. vasario–kovo mėnesiais⁸¹. Šiaurės pašvaistės Lietuvoje gali būti matomos teoriškai bet kuriuo metų laiku ir taip pat gali būti raudonos spalvos bei įgauti kolonų formas. Pašvaistės dažniausiai yra dinamiškos ir „kolonų“ padėtis gali kisti – lygiai kaip ir pateikia laiško autorius.

Taigi atrodytų, kad Šiaurės pašvaistė būtų paprasčiausias ir įtikinamiausias paaiškinimas, bet tam yra keletas prieštaravimų. Laiško autorius mini ugninius debesis iš vakarų ir rytų, besitrinančius tarpusavyje, kas rodytų, kad naktis buvo debesuota ir turbūt gana stipriai, jeigu debesys tęsėsi per visą dangų. Tad Šiaurės pašvaistė esant debesuotai nakčiai sunkiai galėjo būti matoma. Žinoma, negalima atmesti tikimybės, kad stebėtojai tiesiog galėjo pavadinti Šiaurės pašvaistės švytėjimą debesimis. Taip pat lieka neatsakytas klausimas, kodėl Lietuvoje pašvaistė buvo matoma visu mėnesiu vėliau, negu kitose Europos šalyse. Jeigu Vilniuje buvo stebima Šiaurės pašvaistė, tai būtų antras dokumentuotas jos stebėjimas Lietuvoje. Galima neabejoti, kad politinių, ekonominių nelaimių, gamtinių anomalijų fone toks reiškinių turėjo stipriai išgąsdinti to meto žmones.

Aptariamuoju laikotarpiu Vilniaus mieste atsitiko kitų įdomesnių įvykių. Pavyzdžiui, 1713 m. gegužės 26 d. Vilniaus katedroje buvo iškilmingai palaidotas miręs Lietuvos maršalas, Abiejų Tautų Respublikos pasiuntinys į Rusiją 1710–1711 m. M. D. Valavičius⁸². 1715 m. liepos mėnesį įvyko jau minėtos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausiojo Tribunolo maršalo K. K. Paco ir Vitebsko kašteliono M. M. Oginskio dukters Barboros vestuvės⁸³. 1716 m. vasario viduryje buvo paminėta sąjungininkų kariuomenės pergalė prieš Švedijos kariuomenę Pomeranijoje.

81 G. R., The Earliest Mention of the Aurora Borealis, in: *Nature* 3, 1870, Nr. 46. Prieiga per internetą: <https://www.nature.com/articles/003046a0> [žiūrėta 2023 09 15].

82 1713 m. gegužės 28 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, V, b. 126/1, p. 210.

83 1715 liepos 14 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, V, b. 126/2, p. 61.

Ten buvo užimtas Štralzundo miestas ir Švedijos kariuomenė visiškai išvyta iš Pomeranijos. Šiai pergalei paminėti Vilniaus katedroje buvo laikytos iškilmingos Mišios ir giedotas *Te Deum laudamus*. Pergalės proga mieste buvo atliktos kelios šventinės salvės iš muškietų bei keletas ar vienas mieste buvusios patrankos⁸⁴.

Vilniaus mieste 1715 ir 1716 m. įvyko du Lietuvos bajorijos sušaukti suvažiavimai. Tokie bajorijos susirinkimai neabejotinai pagyvindavo miestą, o M. J. Ancuta viename laiškų net pastebėjo, kad antrojo suvažiavimo metu „concursum w Wilnie jak podczas sejmu w Warszawie“ (žmonių minia Vilniuje kaip Varšuvoje Seimo metu)⁸⁵. Taigi einant metams Vilniaus miestas iš lėto grįžo į įprastą gyvenimo vagą. Nepaisant nuniokojimų ir nelaimių, miestas atsigavo. Vilnius vis dar buvo svarbiausias Lietuvos miestas, politinis, dvasinis ir ekonominis centras, kur buvo sprendžiami svarbiausi politiniai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės įvykiai.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

- Balaitytė Lina, Bandymai atstatyti Radvilų rūmus Vilniuje po maskvėnų okupacijos, in: *Menotyra*, 2010, t. 17, Nr. 4, p. 333–350.
- Klovas Mindaugas, Vilniaus miesto išdas 1647–1794 m. pajamų–išlaidų knygų duomenimis, in: *Lietuvos istorijos metraštis*, 2017, Nr. 2, p. 77–104.
- Klovas Mindaugas, Meilus Elmantas, Urmański Antoni K., Valionienė Oksana, *Vilniaus sociotopografijos metmenys XIV–XVIII a.*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021.
- Kraszewski Józef Ignacy, *Wilno od początków jego do roku 1715*, t. 3, Wilno: nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1841.
- Sliesoriūnas Gintautas, Pirmoji Vilniaus okupacija Šiaurės karo metais (1702 m. balandis–gegužė), in: *Praeities pėdsakais: skiriama profesoriaus daktaro Zigmanto Kiaušos 65-mečiui*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2007, p. 267–292.
- Šapoka Mindaugas, Radvilų rūmų prie Vilniaus vartų inventoriai iš Lietuvos ir Baltarusijos archyvų, in: *Lietuvos istorijos metraštis*, 2023, Nr. 1, p. 211–220.
- Verkelis Antanas, *Kas sugriovė Vilnių*, Vilnius: Briedis, 2015.
- Письма и бумаги Императора Петра Великого*, т. 9, выпуск 1–2, Москва, Ленинград: Академия наук СССР, 1950–1952.
- Письма и бумаги Императора Петра Великого*, т. 11, выпуск 1, Москва: Академия наук СССР, 1962.
- Письма и бумаги Императора Петра Великого*, т. 13, выпуск 2, Москва: Древлехранилище, 2003.
- Шереметев – Письма к государю императору Петру Великому*, т. 4, Москва, 1779.

MINDAUGAS ŠAPOKA – istorikas, Lietuvos istorijos instituto vyresnysis mokslo darbuotojas. 2003–2009 m. mokėsi Vilniaus universiteto Istorijos fakultete, 2010–2015 m. Aberdyno universitete (Škotija), kur apgynė humanitarinių mokslų daktaro disertaciją. Lietuvos istorijos institute dirba nuo 2017 m.

Elektroninis paštas mind.sapoka@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9776-5290

84 1716 m. vasario 16 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, *Ibid.*, p. 114.

85 1716 m. kovo 27 d. M. J. Ancutos laiškas K. S. Radvilai, *Ibid.*, p. 138.

VILNIUS AFTER THE OUTBREAK OF WAR AND PESTILENCE (1710–1717)

MINDAUGAS ŠAPOKA

Lithuanian Institute of History

The article looks at the city of Vilnius, its buildings, people, disasters, and memorable events in the town in the second decade of the 18th century. The article is mainly based on the letters of Maciej Józef Ancuta, the suffragan of the Bishop of Vilnius Kazimierz Konstanty Brzostowski, to the Chancellor of Lithuania, Karol Stanisław Radziwiłł. The city suffered greatly from the Great Northern War (1700–1721). The campaigns of the Lithuanian, Russian and Swedish armies and the plague epidemic that followed the war (1710) severely affected the city of Vilnius and its inhabitants. Available data indicate that over 80 per cent of buildings in the city that were bound by Magdeburg law were abandoned and uninhabited. It is likely that a considerable part of these buildings was destroyed. It is clear, however, that the palaces of magnates or monastery buildings were in reasonably good condition because the former were inhabited and the latter were used for public functions.

On the other hand, the Vilnius arsenal was utterly destroyed and the storage of even a single gun there was deemed impossible. The city suffered greatly from the regular advances of foreign troops through these lands. The Russian army marched through the city or its surroundings in 1709, 1711, 1712, 1714, and 1716. There were no notable Lithuanian army units in the town. The stationing of the Saxon army in Lithuania in 1713–1715 did not give rise to significant incidents in the city of Vilnius. However, a plague epidemic that started in 1710 did prove to be disastrous for the town. Due to the war and pestilence, the population of Vilnius declined, and this decrease undoubtedly affected people of various classes and levels of education. The city lacked educated people. The war and the decline in trade meant that items such as luxury goods grew scarce in the city. Even the clergy ran out of Hungarian wine.

Additionally, the weather in 1710–1717 was very changeable and unfavourable for farming. As a result, food prices in the city were relatively high, and starvation was a constant threat. In his letters, J. M. Ancuta describes an unusual meteorological phenomenon observed in the town on 13 April 1716. It could have been the aurora borealis, a polar stratospheric cloud or red sprites. If any of the last two phenomena were observed, this would be the first written mention of such an occurrence worldwide. Over the years, the city of Vilnius slowly returned to its ordinary course of life. Despite the devastation and disasters, the city recovered. Vilnius was still the most important city of Lithuania, the political, spiritual and economic centre, where the most important political events of the Grand Duchy of Lithuania were decided.

Keywords: Vilnius, Maciej Józef Ancuta, Great Northern War.